

08 HAZİRAN 1992

10

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

10. Sayı

Atatürk Üniversitesi Basımevi-ERZURUM, 1991

FELSEFE¹

J.M. Bochenski

Çev. Dr. Zekeriyya ULUDAĞ

Felsefe, sadece uzmanların uğraştığı bir problem değildir. Çünkü o, bazan dikkate değer de görülebilir : Muhtemelen felsefe yapmayan hiçbir insan yoktur. Veya en azından hayatının bir anında filozof olmayan bir adam yoktur. Bunun herşeyden önce tabiat âlimlerinden, tarihçilerden ve sanatçılardan olduğu bir gerçektir. Onların hepsi er veya geç felsefe ile meşgul olmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Ben insanlığın, bu anlamlı vazifeyi başarabileceğini serbestçe söyleyemiyorum. Felsefe yapan fakat uzman olmayan kitaplar -bunlar meşhur fizikçiler, şairler veya politikacılar olabilir- kötü bir alışkanlıktır. Onlar çoğu zaman saf bir çocukluğu ve en çok da yanlış bir felsefeyi ihtiva ederler. Fakat bu, burada ikinci derecede önemlidir. Görüldüğü gibi bizim hepimizin felsefe yapması ve yapmak zorunda olmamız önemlidir.

Bundan dolayı; aslında, felsefe nedir ? sorusu herşey için önemlidir. Maalesef bu en zor sorulardan biridir. Ben, felsefe kelimesi gibi bir çok anlamı olan çok az kelime tanıyorum. Fransa'da, Amerika'lı ve Avrupa'lı filozofların katıldıkları bir müzakerede hazır bulunmuştum. Onların hepsi felsefe hakkında konuşmalarına rağmen anlayışları tamamen farklı idi. Biz farklı, fakat yakın yorumları tartarak görüş ve tariflerin gerçek kaynaşmasında, anlayışın yolunu bulmayı deneyeceğiz.

Herşeyden önce, felsefe henüz ilmi olarak kabul edilmeyen herşey için müşterek olduğu şeklinde bir görüş vardır. Bu, Bertrand Russel'in ve birçok pozitivist filozofun görüşüdür. Onlar, Aristo'nun felsefesinde ve ilminde bunun aynı manaya geldiğine ve daha sonra tek tek ilimlerin; önce tıp sonra fizik daha sonra psikoloji, en son olarak da, bugün en çok matematik fakültelerinde tanındığı gibi formel mantığın felsefeden ayrıldığına dikkat çekiyorlar. Veya mesela bilhassa mevzusu ile matematikte var olduğu gibi bu anlamda, kesinlikle felsefe olmadığı şeklinde değişik ifadeler vardır. Felsefenin böyle bir objesi yoktur. Bununla çeşitli, henüz olgunlaşmamış problemleri açıklamak için mücerret ve kesin denemelere işaret edilir.

Bu tamamen ilginç bir görüş tarzıdır. Ve ileri sürülen deliller herşeyden önce inandırıcı görünür. Fakat bu iddiaları yakından

¹ Bu makale J.M.Bochenski'nin "Wege zum philosophischen Denken", Herderbücheret, Freiburg-Basel-Wien, 1985. isimli kitabının 23-34 sayfaları arası tercimesidir.

tartmak gerekir. Sonra büyük bir şüphe ortadan kaldırılacaktır. Çünkü birincisi, her filozofun söylediği gibi olursa sonra biz bugün ortalama bin yıl öncesinden daha az felsefeye sahip oluruz. Fakat bu emin bir vak'a değildir. Bilakis felsefe, bugün önceki herhangi bir zamandan daha çoktur. Ben sadece düşünürlerin sayısını düşünmüyorum. Onların sayısı onbinlerce olabilir. Bilakis ben meşgul olunan problemlerin sayısını düşünüyorum. Eski Yunan felsefesi bizim felsefemizle karşılaştırılırsa, görülür ki biz XX. yy. da Yunandan daha anlamlı ve daha çok problemi tanıyoruz.

İkincisi; zamanın akışı içinde felsefeden birçok disiplinin ayrıldığı bir gerçektir. Fakat bunun yanında eğer böyle özel bir ilim bir işe koyulursa takriben aynı zamanda paralel felsefi bir disiplinin mevcut olduğu göze çarpar. Böyle bir misal son zamanlarda formel mantık felsefeden ayrıldığı zaman, mantığın tartışılan felsefesi diye isimlendirilen, şumullü olarak genişletilen bir felsefe mevcuttu. Bu mantık hakkında bugün, mantıkta mümtaz bir yere sahip olan Amerika Birleşik Devletlerinde saf mantıki problemler üzerinde muhtemelen birçok yazı yazılıp tartışılmaktadır. Bu olaylar gösteriyor ki, felsefe ilimlerin gelişmeleri vasıtasıyla yavaş yavaş öleceği yerde, daha canlı ve gittikçe zenginleşiyor.

Ve sonunda hiçbir felsefenin olmadığını düşünenlere içinden çıkılmaz bir soru : Hangi disiplin adı altında ve hangi ilim tarafından bu iddia ortaya konuluyor. Daha önce Aristo, felsefenin muarızlarını şu aşağıdaki cümle ile muaheze etmişti : O; Ya felsefe yapılmaz ya da yapılmamalıdır. Eğer felsefe yapılmaması gerekiyorsa sadece felsefe adı altında yapılmalıdır. Yani felsefe yapılmıyorsa bile felsefe yapmak zorunludur, demektedir. Bu bugün dahi bir gerçektir. Hiçbir şey felsefenin düşünülen düşmanlarının görünüşünden daha eğlendirici değildir ki, onların büyük bir çoğunluğu, felsefenin olmadığını gösterebilmek için felsefi delilleri zikrederler.

Birinci görüşe hak verilebileceğinin pek muhtemel görünmediği kesinleşti. Felsefe, olgunlaşmamış problemler için bir rezervuardan biraz değişik olmak zorundadır. O, elbette burada ve orada bu fonksiyonu da yapmıştır. Fakat o, bundan çok daha başkadır.

Buna karşı ikinci görüşte, bütün mümkün olan ilimler ondan ayrılrsa da felsefenin zail olmadığı iddia ediliyor. Çünkü o bu düşünceye göre ilim değildir. O, söylenildiği gibi akıl üstünü, veya en azından onun sınırında duran kavranılamazı araştırır. Yani felsefe, ilimlerle, akılla yalnızca çok az müştereklğe sahiptir. Onun uğraştığı alan aklının dışında durur. Felsefe yapmak buna uygun olarak akılla tetkikler yapmak değildir. Bilakis herhangi diğer bir şekilde daha çok

veya daha az "akılsızlık" demektir. Bu, özellikle Avrupa kıtasında bugün daha muhtevalı olarak genişletilen ve diğerleri arasında egzistansiyalist filozoflar tarafından temsil edilen düşüncedir. Bu akımın tamamen extrēm bir temsilcisi Paris'li filozof Profesör Jean Wahl'dir. Onun için felsefe ve şiir arasında temelde önemli bir fark yoktur. Ayrıca tanınmış egzistansiyalist filozof Karl Jaspers de bu ilişki de J. Wahl'in yanında bulunur. Cenevreli bayan filozof Jeanne Hersch tarafından yapılan yorumda felsefe, müzik ve ilim arasındaki sınırda duran bir düşüncedir. Diğer bir egzistansiyalist filozof Gabriel Marcel felsefi bir kitabında direkt olarak bazı müzik parçalarını yayınlıyor. Burada şunu da belirtmek gerekir ki; bugün bazı filozoflar, romanlarında konuşmaksızın yazmayı görev biliyorlar.

Bu düşünce de geçerli felsefi bir tezdır. Gerçi onun tercihleri farklı şekilde zikredilebilir. Bunlardan birincisi, sınırda bulunan, genellikle felsefi olan sorulardır. İnsan şair gibi fantazinin, iradenin ve duyguların bütün gücünü kullanmak zorundadır. İkincisi ki; buna göre, felsefenin temel realiteleri akılla asla ulaşılabilir değildir. Yani onlar ne dereceye kadar geçerlidir ? Bunun diğer vasıtalarla idrak edilmesinin denénmesi gerekir. Üçüncüsü, akla ait olan herşey, uzun zamandan beri, birine veya diğer bir ilme aittir. Yani felsefe için bu şairce düşünce, sınırda veya hatta aklın sınırının diğer tarafında kalıyor. Belki daha bu nev'in diğer düşünceleri zikredilebilir.

Fakat bu görüşe birçok düşünür karşı çıkmaktadır. Bu hükme karşı çıkanların arasında ilki Ludwig Wittgenstein'dir. O, "Neden konuşulmuyor ? Bunun hakkında neden susmak zorunludur ?" diyor. Wittgenstein burada "konuşma" ile akli konuşmayı yani "düşünme" yi kast ediyor. Şairce felsefenin muarızları, bazı şeylerin normal insanı bilgi vasıtalarıyla kavranamayacağını söylüyorlar ki; bu, sonra akılla kesinlikle idrak edilemez demektir. İnsan, bazı şeyleri idrak edebilmek için sadece mümkün olan iki metodu tanımaktadır : Ya objeleri herhangi bir şekilde görmek ya da açmak. Bunların her ikisi de bir bilgi fonksiyonudur ve bu, önemli bilgi fonksiyonunda aklın bir faaliyetidir. Bundan, birşey sevilir, nefret edilir, herhangi bir korku, bir tiksinti veya benzer bir yaşama neticesi çıkıyor. Böylece insan kendisini mutlu veya mutsuz hisseder. Bunun dışında hiçbir şey yoktur. Diğer filozoflar söyledikleri bu sözlerle diğerlerinin yüzlerine gülüyorlar ve şairlerin ciddi olmayan hayalperest insanlar olduklarını söylediklerini ben burada esefle tesbit etmekteyim.

Ayrıca burada soruların tartışmasına girişmek istemiyorum. Bizim bu konuda daha sonra fırsatımız olacak. Bununla beraber ben, burada birini zikretmek istiyorum. En eski Yunanlı filozof Thales'den Merleau Ponty ve Jaspers'e kadar felsefe tarihini tetkik ettiğimizde, gerçekliğin felsefesini açıklama denemelerinin yapıldığını tekrar tekrar

görüyoruz. Açıklama; açıklanan objeye, aklın yardımıyla akli bir anlam verme demektir. Felsefede aklın kullanılmasına karşı en şiddetli bir şekilde karşı koyanların başında yer alan Bergson dahi aynı şekilde davranmıştır. Filozof, -en azından öyle görünen- mantıklı bir şekilde düşünen, deneyen, nizam ve buna mukabil akıl demek olan açıklığı, dünya ve hayata getirendir. Felsefelerinde gerçeği işleyen ve meşguliyetleri hakkında hiçbir şey söylemeyen manasına gelen felsefe tarihinde görülmektedir ki felsefe, büyük, umumî, akli ve ilmi faaliyette bir şiir değil bir öğretimdir. Şimdi veya çok önce Platon ve Saint Augustinus'ta olduğu gibi filozoflar da şairce kabiliyetlere sahiptirlir ve eğer büyüklerle muasır yazarlar karşılaştırılabilirse, bunlar arasında birkaç iyi tiyatro parçası yazan Jean-Paul Sartre vardır. Bütün bunların onların nezdinde, düşüncelerin tebliğinde daha kolay bir vasıta olarak kabul edildiği görünmektedir. Felsefe, onların yaşadıkları süre içinde söyledikleri gibi daima bir öğreti, bir ilim idi.

Böyle olmakla beraber felsefenin neyin ilmi olduğu sorusu tekrar karşımıza çıkmaktadır. Madde dünyası fizik, canlılığın dünyası biyoloji, şuurun ki psikoloji, toplumun dünyası ise sosyoloji vasıtasıyla araştırılıyor. İlim olarak felsefe için ne kalıyor ? Onun sahası nedir ?

Biz, bunun hakkında farklı felsefi okullar tarafından çok farklı cevaplar alıyoruz. Burada, onlar arasından önemli olan birkaçını zikredeceğim.

Birinci cevap, bilgi teorisinden gelmektedir. Diğer ilimler görürlerki felsefe, bilginin imkânını, yani mümkün olan bilginin sınırlarını ve şartlarını araştırır. Immanuel Kant ve onun takipçileri arasında bir çokları böyledir.

İkinci cevap değerler teorisidir. Felsefenin dışındaki her ilim "nedir" sorusunu araştırır. Buna karşı felsefe, "ne olmalıdır, ne olması gerekir" sorusunu araştırır. Bu cevabın taraftarları Güney Alman okulu olarak isimlendirilen akımın temsilcileri ile sayısız çağdaş Fransız filozofudur.

Üçüncü cevap olarak insanı kabul eden görüşler. Gerçi temellendirme ve faraziye olarak herşey başkadır. Ancak bu görüşün temsilcilerine göre, gerçeklikte herşey herhangi bir şekilde insanı ilgilendirmektedir. Bu alâkâ tabiat ilimleri ve manevî ilimler tarafından da ihmal edilmiştir. Felsefe bu alakaya sahiptir ve sahip olduğu bu değer ile insanın kendisini bu görüş açısından yegâne objesi yapacaktır. Birçok egzistansiyalist filozof bu görüşü

benimsemektedir.

Dördüncü cevap olarak "dil" problemini kabul edenler. Bunlardan Wittgenstein, "felsefi cümleler yoktur, aksine sadece cümlelerin açıklanması vardır" diyor. Felsefe diğer ilimlerin dillerini, onların yapılarının bakış açılarından tetkik eder. Bu öğretisi Ludwig Wittgenstein ve en çok da çağdaş mantıkçı pozitivistler tarafından ileri sürülmektedir.

Bu görüşler, aynı şekilde olan çok daha fazla görüşlerin sadece birkaçıdır. Onlardan herbiri kendi delillerine sahiptir ve kendi görüşlerini oldukça da inandırıcı bir şekilde temsil etmektedirler. Bu görüşlerin her temsilcisi, diğerlerinin taraftarlarına, onların asla filozof olmadıklarını söylüyorlar. Sadece dinlenilmesi gerekir ki derin kanaatlar böyle düşünceleri sevdirecektir. Bütün mantıkçı pozitivistler, onlarla aynı fikirde olmayan bütün filozofları metafizikçi olarak görürler. Onlara göre metafizik, kelimenin tam manasıyla saçmadır, anlamsızdır. Bir metafizikçi gürültü üretir, söyler fakat neticede hiçbir şey yoktur. Keza Kantçılar da, Kant metafizikçisi olarak, onlar için değişik görüştedirler. Kantçılar da, metafiziğe saçma diyen pozitivistleri felsefeden uzaklaşmak ve çağdışı kalmakla itham etmektedirler. Bir diğer suçlama olarak karşımıza çıkan egzistansiyalist filozofların, diğerlerini hiçe sayan, hükmedici görüşleri hakkında konuşmak istemiyorum. Zaten onlar genellikle tanınmaktadırlar.

Ben burada onlara şahsi, mütevaciz düşüncelerimi formüle edebilmek için, bu dogmatik inançların karşısında, felsefi fikirlerin birine veya diğer bir fikre bağlanmanın önemli bir huzursuzluğunu duyuyorum. Eğer filozofun bilgi, değer, insan ve dil ile uğraşması gerektiği iddia olursa bu bana çok daha akli görünüyor. Fakat niçin sadece bunlarla? Felsefenin başka bir objesinin olmadığını hangi filozof iddia edebilir? Kim böyle bir iddiada bulunursa ona Goethe'nin eserindeki Mephistopheles'te olduğu gibi herşeyden önce bir kerede öğrenmeye delil olan Collegium Logicum'u tavsiye ederim. Böyle hiçbir şey delillendirilememiştir. Bize göre dünyada, özel bir ilim tarafından ne tetkik edilmiş ne de tetkik edilebilir olan özel mevzulara sahip, önemli ve tamamen çözülmemiş sorular vardır. Böyle bir sorunun örneği kanun problemidir. O, elbette matematik bir problemidir. Matematikçi, onun kanunlarını temkinli bir şekilde, her soruya vaziyet almaksızın formüllendirip tetkik edebilir. Onlar, filolojye de ait değildirler. Çünkü dil onlarla meşgul olmaz. Aksine onlar biraz dünyada veya en azından düşünce dedirler. Diğer taraftan matematik kanunlar bir değer de değildir. Onlar, "ne olması gereken" bir şey değil aksine "nedir" sorusuna aittir. Öyle ise kanun asla bir

değer teorisine ait değildir. Şayet felsefe, herhangi özel bir ilimde veya benim birer birer gösterdiğim disiplinlerin birinde daraltılır, kayıtlarınsa sonra bu problemler müzakere edilemez ve müzakere edilecek ortamı da bulamaz. Bu elbette gerçek ve önemli bir problemdir.

Felsefe, özel bir ilimle aynileştirilemez ve hususi bir bölgede sıkıştırılamaz gibi görünüyor. Çünkü o, tam manasıyla üniversal bir ilimdir. Onun alanı diğer disiplinlerde olduğu gibi sıkıştırılmış, belirlenmiş değildir.

Fakat eğer böyleyse felsefenin, diğer ilimlerin uğraştığı aynı mevzularla meşgul olduğu görülebilir ve gerçekten de görülmektedir. Öyle ise felsefenin diğer ilimlerden farkı nerededir? Cevap bu sorunun içindedir. Çünkü felsefe bakış açısı vasıtasıyla farkedildiği gibi onun metodu vasıtasıyla da çok iyi bir şekilde farkedilmektedir. Filozof bilginin birçok metodları arasından hiçbirinin kullanımını yasaklamadığı için felsefe, metodu vasıtasıyla farkedilebilir. Filozof, meselâ gözlenebilen maddî olayların hepsini bir sebebe isnad etmeyi görev bilen bir fizikçi gibi değildir. Fizikçinin yaptığı, olayların ve diğerlerinin tetkikinde kullanılabilen, empirik-redüktif metoduyla sınırlanmak demektir.

Diğer taraftan felsefe, diğer ilimlerden bakış açısı vasıtasıyla ayrılır. Eğer o, aynı objeyi tetkike alırsa felsefe onu, daima ve sadece âdeta temel görünüşlerinin ve sınırının nokta-ı nazarından görür. Bu anlamda felsefe temel ilimdir. Diğer ilimlerin durdukları ve artık soru sormadıkları ve şartları kabul ettikleri yerde felsefe öncelikle soru sormaya başlar. İlimler sadece bilirler, felsefe ise "bilmek nedir" diye sorar. Diğer ortaya konulan kanunlarda "kanunun ne olması gerektiği" sorusu ile vaziyet alır. Sıradan bir insan ve politikacı duygu ve maksada uygunluk ölçüsünde konuşur. Fakat filozof, aslında gaye ve duygu altında anlaşılması gerekenin ne olduğunu sorar. Binaenaleyh felsefe radikal bir ilimdir. Bu anlamda felsefe, diğerlerinin bulunduğu yerden memnun oldukları yerde herhangi birinden daha fazla derinlemesine köklere, ilk sebeplere gider ve soru sormaya, araştırmaya devam etmek ister.

Felsefe ile münferit bir ilim arasında esas sınırın nerede olduğunu söylemek kolay değildir. Şöyle ki içinde bulunduğumuz yüzyılda matematikte, çok güzel gelişen temel araştırmalar elbette tam bir felsefi araştırmadır. Çünkü aynı zamanda o, matematik araştırmalarla yakın bir ilişki içindedir. Bununla beraber, sınırların bariz bir şekilde görüldüğü bir kaç nokta vardır. Bu bir taraftan, bundan veya şundan olmayan aksine obje, varlık, özellik ve benzer nesnelere gibi genel şeylerden bahseden bir disiplin, bir ontolojidir.

Diğer taraftan, değerlerin araştırılması, toplumdaki gelişmede görüldüğü gibi değil aksine, kendi içindeki gelişmeye aittir. Çok basit olarak felsefe, bu her iki bölgede ondan başka diğer objelerle meşgul olan veya olabilen bir ilmin var olduğunu kesinlikle sınırlamaz. Sonra ontoloji, diğer bölgelerdeki araştırmalarda onunla diğer ilimler nazarı itibara alınarak, ontoloji tarafından hiçbir şeyin bilinemediği bir farkın meydana geldiği farzedilir.

Felsefe, bütün zamanların birçok büyük filozofu tarafından böyle görülmüştür. Yani şiir ve müzik olmayan, bilakis realist araştırma olan bir ilimdir. Bu anlamda felsefe, görülebilir her metodu kullanan ve bir bölgeye sıkıştırılmayan üniversal bir ilimdir. Felsefe, temel problemlerin ve sınırın bir ilimdir. Aynı zamanda o, diğer ilimlerin açıkladıkları faraziyelerle memnun olmayan aksine ilk prensiplerin köklerine kadar araştırmaya devam etmek isteyen radikal bir ilimdir.

Felsefenin fevkâlade zor bir ilim olduğu söylenilmek zorundadır. Daima göz önünde bulundurulmak zorunda olan ontolojinin çok karışık problemleri, rivayet edilmeyen faraziye ve metodların geçerliliği ve hemen hemen herşeyin daima soru içerisinde yöneltilme işi elbette kolay değildir. Düşüncelerin felsefede çok çeşitli olarak birbirinden uzaklaşmaları bir mucize değildir. Tarihin en büyük, septik olmayan, sistemci düşünürlerinden Aquin'lu Saint Thomas, felsefenin temel sorularına yanlışlıkların karıştırılmadan uzun zaman sonra sadece birkaç kişinin çözebileceğini söylemiştir.

Fakat insan felsefeyi isteyip istememesine rağmen kesin olarak felsefe yapandır. Sözlerimi bitirirken birşeyi daha söylemek istiyorum. Bazı şeylere sebebiyet veren muazzam zorluklara rağmen, felsefe yapmak insan hayatındaki en güzel ve en asil şeydir. Kim bir kere saf felsefe ile temasa gelirse, ondan daima cezbedici duygular hissedilir.